

Wiesław Hładkiewicz, Daniel Koteluk
Uniwersytet Zielonogórski

STAN LICZEBNY ZJEDNOCZONEGO STRONNICTWA LUDOWEGO W POWIECIE ŻARSKIM W LATACH 1949-1957

Przejęcie władzy w kraju przez komunistów polskich w wyniku między innymi likwidacji opozycyjnego Polskiego Stronnictwa Ludowego oznaczało koniec niezależności ruchu ludowego. Powołane na tak zwanym Kongresie Jedności Ruchu Ludowego w listopadzie 1949 roku Zjednoczone Stronnictwo Ludowe (dalej: ZSL) zostało w 1950 roku ograniczone przez kierownictwo Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej: PZPR) do roli transmisji programu partii na wsi polskiej¹. Nadzorujący ZSL w imieniu partii sekretarz Komitetu Centralnego PZPR Roman Zambrowski stwierdził podczas spotkania przedstawicieli Biura Politycznego KC PZPR oraz Prezydium Naczelnego Komitetu Wykonawczego ZSL w październiku 1950 roku, że ZSL nie będzie traktowane jako sojusznik partii². Nie mogło też być mowy o wzroście liczby osób należących do stronnictwa. Wyraźnie wypowiedział się na ten temat instruktor Komitetu Powiatowego PZPR w Strzelcach Krajeńskich, który wprost oznajmił prezesowi Gminnego Komitetu Wykonawczego ZSL w Zwierzyniu, aby nie zakładał koła ZSL we wsi Sarbiewo, bo gdyby ono powstało to wówczas zabrakłoby kandydatów do PZPR³.

Narzucenie przez pezetpeerowców stronnictwu ich programu tłumaczy, dlaczego 20 października 1950 roku władze ZSL uznały, że w ramach realizacji planu sześcioletniego członkowie stronnictwa powinni byli:

a) Poznać Plan 6-letni i zaznajomić chłopów z jego zadaniami – oto pierwsze zadanie ZSL-owców;

b) Ciągle powiększać [...] czujność wobec wroga rozwoju i postępu Polski Ludowej, wykrywać ich i czynnie pomagać masom pracujących chłopów w walce klasowej na wsi – oto drugie zadanie ZSL-owców;

¹ J. Wrona, *System partyjny w Polsce 1944-1950. Miejsce, funkcje, relacje partii politycznych w warunkach budowy i utrwalania systemu totalitarnego*, Lublin 1997, s. 301-302.

² W. Janowski, *Ustrój władz, zadania i struktura aparatu wykonawczego KC PZPR w latach 1948-1990 (zarys problematyki)*, cz. 2, „Teki Archiwalne”, 1997:2 (24), tab. 1, s. 45-46; A. Wojtas, *Mysł polityczna Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego w latach 1949-1962. Studium z dziejów zniewolonego ruchu politycznego*, Toruń 1991, s. 31.

³ Archiwum Zarządu Wojewódzkiego Polskiego Stronnictwa Ludowego w Zielonej Górze (dalej: AZW PSL w ZG), Protokół nr 14 z posiedzenia Prezydium PKW ZSL w Strzelcach Krajeńskich, odbytego w dniu 30 października 1952 r., luźne, [bez sygn.].

c) Wykazywać przy każdej okazji wyższość spółdzielczego gospodarowania na roli jako jedynej słusznej drogi, wiodącej do stałego wzrostu dobrobytu i kultury chłopów [...] oraz brać czynny udział w rozwoju ruchu spółdzielczości produkcyjnej – świecąc osobistym przykładem – to trzecie zadanie ZSL-owców;

d) Podczas omawiania Planu 6-letniego i mobilizowania sił do jego wykonania podkreślać, że o jego wielkości i realności zdecydowała pomoc Związku Radzieckiego. Równocześnie należy unicestwiać wysiłki wrogiej propagandy przeciwko naszemu Wielkiemu Sąsiadowi, przewodzącemu światu w walce o Pokój – to czwarte zadanie ZSL-owców⁴.

Realizacja przez ZSL programu partii sprzecznego z wyobrażeniami mieszkańców wsi zaowocowała niewielkim wzrostem, a następnie spadkiem liczby członków stronnictwa w powiecie żarskim w latach 1949-1953. Jeżeli bowiem w 1949 roku na terenie tego powiatu mieszkało 487 zeteselowców, w 1950 roku – 508, w 1951 roku – 489, zaś w 1952 roku – 464, to w 1953 roku było ich, w świetle ustaleń funkcjonującej w latach 60. ubiegłego wieku przy Powiatowym Komitecie ZSL (dalej: PK ZSL) w Żarach Komisji Historycznej, tylko 458⁵. Natomiast na podstawie zachowanych ankiet statystycznych sporządzonych przez władze powiatowe ZSL w Żarach oraz wojewódzkie ZSL w Zielonej Górze stwierdzić można, że od 1950 do 1953 roku nastąpił spadek liczby osób należących do stronnictwa w powiecie żarskim z 803 do 733⁶. Różnice liczebne między ustaleniami Komisji Historycznej a danymi statystycznymi władz powiatowych i wojewódzkich ZSL z 1950 oraz 1953 roku wynikają z tego, że członkowie komisji za obowiązujący w stosunku do lat 1949-1953 przyjęli prawdopodobnie podział administracyjny województwa zielonogórskiego uwzględniający zmiany terytorialne z 1954 roku, w świetle których powiat żarski został zmniejszony terytorialnie na rzecz nowo utworzonego powiatu lubuskiego⁷. Nie można wykluczyć, że władze powiatowe ZSL w Żarach celowo zawyżały w sprawozdaniach statystycznych stan liczebny członków stronnictwa.

Spadek liczby zeteselowców wystąpił także w innych zielonogórskich powiatach. We wrześniu 1950 roku funkcjonariusze Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Zielonej Górze, w jednym ze sprawozdań zawarli następującą informację:

⁴ Plan sześcioletni i zadania ZSL w jego realizacji, 20 X 1950 r., luźne, AZW PSL w ZG, [bez sygn.].

⁵ Wzrost liczby członków SL na terenie powiatu Żary w okresie 1945-1963, [brak daty], PK ZSL Żary. Dokumenty archiwalne do historii ruchu ludowego. Lata 1945-1963,teczka udostępniona przez prywatnego właściciela.

⁶ Opracowanie własne na podstawie ankiet statystycznych władz powiatowych stronnictwa w Żarach i wojewódzkich ZSL przechowywanych w AZW PSL w ZG.

⁷ W skład utworzonego w 1954 r. powiatu lubuskiego zostało włączone miasto Jasień z powiatu żarskiego oraz następujące gromady: Brody, Drzeniów, Golin, Jasień, Krzystkowice, Stara Woda, Tuplice i Zabłocie (Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 sierpnia 1954 r. w sprawie utworzenia powiatu lubuskiego w województwie zielonogórskim, Dz.U. RP z 1954 r., nr 49, poz. 250).

W dalszym ciągu notuje się również wrogą działalność ze strony członków ZSL-u, którzy posługują się szerzeniem wrogiej propagandy, okazując oficjalnie wrogi stosunek do tegoż Stronnictwa np. w powiecie Strzelce Kr. 2 członków zdało legitymacje oraz 155 odmówiło wypełnienia deklaracji służbowych [służących – W.H., D.K.] za podstawę do wymiany legitymacji. Podobną sytuację notuje się na terenie powiatu głogowskiego, gdzie około 50% b. członków SL-u odmówiło wypełnienia wspomnianych deklaracji⁸.

Konsekwencją zmian dokonujących się z woli PZPR zarówno w ruchu ludowym, jak i na wsi było to, że wielu działaczy chłopskich uchylało się od zaangażowania na rzecz stronnictwa. Dla przykładu można podać, że PKW ZSL w Żarach w pierwszym kwartale 1955 roku odnotował, że „[...] nie wszyscy członkowie komitetu byli wciągani do pracy terenowej i ich udział w pracy kół był znikomy po linii stronnictwa”⁹. Winę za to ponosić miało Prezydium PKW ZSL w Żarach, gdyż nie potrafiło zachęcić ich do podjęcia stosownych działań, ale i sami członkowie „[...] nie byli bez winy, bo były takie wypadki, że zawiadamiało się o posiedzeniu, a oni nie przyszli, tłumacząc się nawałem pracy w gospodarstwie”¹⁰. Nie był to odosobniony przypadek, ponieważ wcześniej, to jest w latach 1950-1952, zdarzało się, że ludowcy w powiecie żarskim nie interesowali się stronnictwem oraz nie płacili składek członkowskich¹¹. O skali tego zjawiska świadczyło to, że na zebrania koła miejskiego ZSL w Żarach na spodziewanych 60 członków przychodziło zaledwie 6 osób. Według pełnomocnika powiatowego Wojewódzkiej Komisji Kontroli Stronnictwa z Żar dowodziło to, że wśród zeteselowców nie występowało poczucie obowiązków wynikających z przynależności do Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego¹². Niewątpliwie miał rację, mówiąc o takim stosunku niektórych osób do stronnictwa, skoro sekretarz koła grodzkiego ZSL w Żarach tuż po swoim wyborze na to stanowisko ani razu nie przyszedł na zebranie. Jego następcą zachowywał się

⁸ Sprawozdanie miesięczne za okres od dnia 1-30 IX 1950 r., Zielona Góra, 13 października 1950 r., Sprawozdanie opisowe Kierownictwa Wojewódzkiego U. Bezp. od sierpnia do grudnia 1950 r., Akta Kierownictwa SB KW MO w Zielonej Górze w 1950 r., Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Poznań, sygn. IPN Po 060/44, t. 1, z. 85.

⁹ Analiza kolegiальной pracy Prezydium PKW wraz z WKW ZSL, Żary, 1 kwietnia 1955 r., Sprawozdania pracowników w sprawach poufnych, 1953 r., teczka nr 20, AZW PSL w ZG, [bez sygn.].

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Protokół z obrad ZSL w Kadłubi, 1951 r., Różne 1977-1978, teczka nr 254, AZW PSL w ZG, [bez sygn.]; Protokół z zebrania aktywu powiatowego z udziałem Prezesów i Sekretarzy Kół ZSL, Prezesów i Sekretarzy GKW ZSL oraz aktywu ze szczebla powiatowego, Żary, 18 lutego 1950 r., Protokoły Komitetu PKW ZSL w 1950 r., teczka nr 4, AZW PSL w ZG, [bez sygn.]; Sprawozdanie z działalności Koła Grodzkiego ZSL w Żarach za okres od kwietnia 1951 r. do kwietnia 1952 r., Różne 1977-1978...

¹² Protokół z odbytej narady Pełnomocników Powiatowych WKKS w dniu 28 października 1955 r. w Zielonej Górze, Protokoły z posiedzeń WKKS i sprawozdania z przeprowadzonych narad pełnomocników, teczka nr 285, AZW PSL w ZG, [bez sygn.].

tak samo¹³. Z kolei na podstawie uchwały WKKS z 30 maja 1950 roku: „Sekretarz Polityczny został ukarany za brak aktywnej pracy w szeregach ZSL, brak zainteresowania się obchodami Święta Ludowego oraz zaległości w kancelarii PKW ZSL [w Żarach – W.H., D.K.] zwolnieniem ze stanowiska sekretarza politycznego z dniem 1 czerwca 1950 roku”¹⁴. Nic dziwnego, że ludowcy zachowywali się tak jak przedstawiono, jeżeli na przykład w myśl zalecenia Wydziału Propagandy Wojewódzkiego Komitetu Wykonawczego ZSL z 28 stycznia 1953 roku sekretarze oraz instruktorzy PKW ZSL z powiatu: wschowskiego, żagańskiego, szprotawskiego, żarskiego, nowosolskiego, głogowskiego, gubińskiego, krośnieńskiego i zielonogórskiego 10 lutego 1953 roku mieli stawić się w siedzibie władz wojewódzkich ZSL w Zielonej Górze na kolokwium dotyczące XIX Zjazdu Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego. Obejmowało ono następujące zagadnienia:

1. J. Stalin – „Ekonomiczne problemy socjalizmu w ZSRR”;
2. Międzynarodowe znaczenie osiągnięć ZSRR szczególnie dla Polski;
3. Perspektywy rozwoju ZSRR i ich międzynarodowe znaczenie;
4. Kierownicza rola KPZR, jej siła i znaczenie dla walki mas pracujących całego świata¹⁵.

Podobne szkolenia we wspomnianym kole grodzkim ZSL w Żarach nie cieszyły się zainteresowaniem jego członków, bowiem uczęszczało na nie od 3 do 5 osób. Zdarzało się nawet tak, że nikt z zeteselowców nie przybył na te szkolenia¹⁶.

Dla stronnictwa w powiecie żarskim negatywne w skutkach okazały się podejmowane czynności weryfikacyjne. Miały one w opinii członków GKW ZSL w Olbrachtowie „[...] wzmocnić szeregi ZSL i pobudzić do jeszcze większej pracy dla dobra ZSL oraz do szybszej przebudowy ustroju rolnego i zbudowania socjalizmu w Polsce”¹⁷. W rzeczywistości w ramach tak zwanej walki klasowej usunięto, zazwyczaj bezpodstawnie, ze stronnictwa wielu zasłużonych działaczy ruchu ludowego. Doprowadziło to do utraty autorytetu ZSL wśród mieszkańców wsi, a w konsekwencji także do zahamowania wzrostu liczebnego stronnictwa (tab. 1). Działania weryfikacyjne były przeprowadzane w powiecie żarskim jeszcze przed powstaniem ZSL. W styczniu 1949 roku wykluczono 35 osób ze Stronnictwa Ludowego, skreślono 46, zawieszono w czynnościach 2, zaś nagany udzielono

¹³ Sprawozdanie z działalności Koła Grodzkiego ZSL w Żarach...

¹⁴ PKW ZSL w Żarach do Kol. XY, 16 czerwca 1950 r., Zjazdy powiatowe SL i ZSL w Żarach od 1947 do 1975 r., Protokoły z posiedzenia Prezydium PKW ZSL Żary lata 1962-1975, AZW PSL w ZG, [bez sygn.].

¹⁵ Wydział Propagandy WKW ZSL w Zielonej Górze do PKW ZSL, 28 stycznia 1953 r., Oświatowo-kulturalne i propagandowo szkoleniowe 1951-1958, PK ZSL w Żaganiu,teczka nr 87, AZW PSL w ZG, [bez sygn.].

¹⁶ Sprawozdanie z działalności Koła Grodzkiego ZSL w Żarach...

¹⁷ Sprawozdanie z działalności GKW ZSL gm. Olbrachtów za rok 1952, Różne 1977-1978...

13 osobom¹⁸. Natomiast w pierwszym kwartale 1952 roku w opinii zwierzchników odpowiedzialnych za weryfikację w stronnictwie, pełnomocnik powiatowy WKKS z Żar został uznany za przodującego w swojej działalności spośród wszystkich zielonogórskich pełnomocników powiatowych¹⁹. Podobnie została doceniona w 1953 roku, w związku z przeprowadzoną weryfikacją kół miejskich ZSL, przez władze wojewódzkie stronnictwa powołana przy PKW ZSL w Żarach Komisja Weryfikacyjna. Została uznana, oprócz komisji ze Strzelec Krajeńskich, Zielonej Góry oraz Międzyrzecza, za najlepiej funkcjonującą komisję w województwie zielonogórskim²⁰.

Tabela 1. Liczba osób usuniętych z ZSL w powiecie żarskim w latach 1953-1957

Rok	1953	1954	1955	1956	1957	Łącznie
Liczba wykluczonych	8	8	1	–	–	17
Liczba skreślonych	21	brak danych	2	5	10	38

Źródło: Opracowanie własne na podstawie dokumentów przechowywanych w AZW PSL w ZG. Dotyczy wszystkich tabel w tym artykule.

O absurdalności niektórych decyzji weryfikacyjnych może świadczyć przypadek wiceprezesa PKW ZSL w Żarach, który według wypowiedzi z 30 listopada 1954 roku podczas posiedzenia WKKS w Zielonej Górze przedstawiciele władz naczelnych ZSL został upomniany za to, „[...] że przewożone materiały do Polski Centralnej były legalnie, z tym jednak, że kolega nie robił tego specjalnie dla ojca, budując nowy dom dla staruszka, ale pod protekcją ojca budował dom w Centralnej Polsce dla siebie, aby się wzbogacić”²¹. Dodać trzeba, że władze powiatowe ZSL w Żarach podczas czynności weryfikacyjnych samowolnie usuwały niektórych ludowców nawet bez wiedzy zarządów czy też członków kół, do których oni należeli²².

Oprócz działań weryfikacyjnych szkodliwe zarówno dla autorytetu, jak i stanu liczebnego ZSL w powiecie żarskim okazało się zaangażowanie jego członków na rzecz „uspółdzielczenia” wsi. Sami członkowie stronnictwa byli wyjątkowo wrogo ustosunkowani do kolektywizacji. W sierpniu 1950 roku WUBP w Zielonej Górze zaobserwował, że w siedmiu powiatach, w tym żarskim, ZSL nie podejmuje

¹⁸ Sprawozdanie prezesa PZ SL za miesiąc styczeń 1949 r.,teczka pozbawiona nazwy, AZW PSL w ZG, [bez sygn.].

¹⁹ WKKS do GKKS w Warszawie, 19 maja 1952 r., Korespondencja z GKKS i do GKKS,teczka nr 1, AZW PSL w ZG, [bez sygn.].

²⁰ Końcowa ocena przebiegu weryfikacji Kół Miejskich ZSL na terenie województwa zielonogórskiego, brak daty, Protokoły z posiedzeń WKKS,teczka nr 2, AZW PSL w ZG, [bez sygn.].

²¹ Protokół nr 15/54 z odbytego posiedzenia Zespołu WKKS z 29 listopada 1954 r., Protokoły z posiedzeń WKKS i sprawozdania...

²² Sprawozdanie z działalności Koła Grodzkiego ZSL w Żarach...

żadnych działań, a jego aktywiści zajmowali się krytykowaniem tej akcji²³. Pod koniec kwietnia 1954 roku władze powiatowe ZSL w Żarach stwierdziły, że mimo przeprowadzenia szkolenia na temat korzyści wynikających z kolektywizacji żaden z działaczy chłopskich nie przystąpił do spółdzielni produkcyjnej²⁴. W identyczny sposób w tej sprawie wypowiedział się w październiku 1955 roku pełnomocnik powiatowy WKKS z Żar, gdyż mówił o tym, że:

[...] jeśli chodzi o zagadnienie spółdzielczości produkcyjnej to trzeba powiedzieć, że w roku bieżącym, na terenie naszego powiatu nie powstała ani jedna spółdzielnia produkcyjna oraz przyływ nowych członków do istniejących spółdzielni produkcyjnych jest za mały. Jako przykład może służyć, że są w aparacie naszym, tacy jak [...] instruktor PKW w Żarach, który to nie przekonał swego ojca do przystąpienia do spółdzielni produkcyjnej pomimo, że w tej wsi spółdzielnia od kilku lat jest zorganizowana i ma dość poważne osiągnięcia gospodarcze²⁵.

Zaangażowanie ZSL na rzecz kolektywizacji wsi doprowadziło do tego, że chłopcy nie chcieli należeć do uzależnionego od PZPR stronnictwa, ponieważ żywili przekonanie „[...] że ZSL istnieje po to by zakładać spółdzielnie produkcyjne”²⁶. Niechęć wobec stronnictwa ludności wiejskiej potęgowało zachowanie niektórych jego członków postępujących w taki sposób, jak na przykład zeteselowiec w powiecie gubińskim, który „[...] ludzi wyprowadzał na dwór i przymuszał do spółdzielni”²⁷.

To tłumaczy dlaczego w powiecie żarskim przynajmniej w latach 1953-1955 w szeregach stronnictwa wystąpił tak nieznaczny wzrost, a niekiedy i spadek liczby chłopów (tab. 2). Władze powiatowe ZSL w Żarach lekcewały czasami to, jak to powiedział jeden z ludowców, że „[...] na werbunek nowych członków ZSL ma duży wpływ załatwianie interwencji wniesionych przez chłopów do PKW ZSL”²⁸. Zdarzało się, że ograniczały się one jedynie do omówienia tego zagadnienia podczas posiedzenia prezydium²⁹.

²³ Sprawozdanie miesięczne za okres od dnia 1-31 VIII 1950 r., Zielona Góra, 14 września 1950 r., Sprawozdanie opisowe Kierownictwa Wojewódzkiego U. Bezp. od sierpnia do grudnia 1950 r., Akta Kierownictwa SB KW MO w Zielonej Górze w 1950...

²⁴ Ocena udziału ZSL w przebudowie ustroju rolnego, 27 kwietnia 1954 r., Protokoły z posiedzenia Prezydium PKW ZSL 1954 r., Protokoły z posiedzenia Prezydium PK Żary, 1962-1975, AZW PSL w ZG, [bez sygn.].

²⁵ Protokół z odbytej narady Pełnomocników Powiatowych WKKS w dniu 28 października 1955...

²⁶ Sprawozdanie z działalności Koła ZSL Nowe Miasteczko-Gołaszyn za rok 1956, Akta PK ZSL w Nowej Soli, 1957 r., AZW PSL w ZG, [bez sygn.].

²⁷ Notatka sporządzona w dniu 19 października 1955 r., Gubin, Sprawy różne, 1955,teczka nr 31, AZW PSL w ZG, [bez sygn.].

²⁸ Protokół nr 14 z posiedzenia Prezydium PKW ZSL w Strzelcach Krajeńskich, odbytego w dniu 30 października 1952 r., luźne, AZW PSL w ZG, [bez sygn.].

²⁹ Informacja o załatwianiu skarg i zażaleń przez WKW i PKW ZSL, Zielona Góra, 18 maja

Tabela 2. Skład społeczny ZSL w powiecie żarskim w latach 1953-1957

Okres	Chłopi	Pracownicy umysłowi*	Nauczyciele	Robotnicy	Rzemieślnicy	Studenci i uczniowie	Łącznie
I półrocze 1953 r.	558	77	24	69	15	–	743
II półrocze 1953 r.	562	74	23	62	12	–	733
I półrocze 1954 r.	581	69	28	61	13	–	752
II półrocze 1954 r.	321	46	19	49	1	–	436
I półrocze 1955 r.	356	40	27	46	brak danych	–	469
II półrocze 1955 r.	364	45	29	52	brak danych	–	490
I półrocze 1956 r.	380	44	38	91	brak danych	–	553
II półrocze 1956 r.	416	45	32	86	brak danych	–	579
1957 r.	475	56	36	91	brak danych	–	658

* Za pracowników umysłowych uznawani byli ci ludowcy, którzy nie wykonywali funkcji płatnych.

Niepokojący był również dla stronnictwa w powiecie żarskim „ubytek” tak zwanych pracowników umysłowych, w tym i nauczycieli. Niewątpliwie był to wynik celowej działalności władz PZPR, które właśnie w inteligencji zeteselowskiej widziały głównych przeciwników na drodze do uczynienia ze stronnictwa jedynie narzędzia w ich rękach. To wyjaśnia, dlaczego w 1953 roku podczas weryfikacji koła miejskiego ZSL w Żarach właśnie jej przedstawiciele padli ofiarą tych działań. Co prawda wykluczono jedną osobę reprezentującą inteligencję, ale za to na 21 osób skreślonych, aż 17 należało do inteligencji (tab. 1). Należy zaznaczyć, że niekiedy ludowcy nie liczyli się z przedstawicielami inteligencji. Potwierdza to chociażby wypowiedź jednego z członków stronnictwa, który podczas zebrania koła grodzkiego ZSL w Żarach 14 maja 1952 roku stwierdził:

[...] że bardzo nieładnie postąpiono z dziećmi i nauczycielami w czasie Zjazdu Powiatowego biorącymi udział w sekcji dotyczącej części artystycznej (imprezowej) [...]. W dniu zjazdu dzieci wraz z nauczycielstwem przybyły, lecz nie wiadomo, z jakich powodów [...] usunięto ich z sali. To było podejście nieładne i niepedagogiczne tak, że nauczycielstwo

1955 r., Organizacja i działalność WKW; instrukcje, korespondencja 1949-1955, 1958, 1961, Wydział Organizacyjny NK ZSL, Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego w Polskim Stronnictwie Ludowym w Warszawie (dalej: AZHRL), sygn. 175; Sprawozdanie WKKS ZSL w Zielonej Górze za miesiąc czerwiec 1952 r., luźne, AZW PSL w ZG, [bez sygn.].

powiedziało, aby się do nich nigdy więcej nie zwracać o przygotowanie części artystycznej, bo dla ZSL więcej nie będą jej przygotowywać i dzieci nie dadzą³⁰.

Równie zgubne w skutkach dla stronnictwa było utworzenie przez partię Związku Młodzieży Polskiej, bowiem w ten sposób zostało ono odsunięte od pracy z młodzieżą. W konsekwencji zaowocowało to tym, że wystąpiło zjawisko „starzenia się” członków ZSL. W 1957 roku w szeregach stronnictwa w powiecie żarskim na 658 członków znajdowało się zaledwie 26 zeteselowców, którzy nie przekroczyli trzydziestego roku życia³¹.

Władzom powiatowym ZSL w Żarach nie udało się doprowadzić do zwiększenia udziału kobiet w stronnictwie (tab. 3). Jest to zrozumiałe, zważywszy że w 1953 roku sekretarz powiatowy ZSL z Żar „[...] chciał poskreślać wszystkie kobiety z Koła miejskiego, gdyż w jego pojęciu [...] kobieta, która nie uczęszcza na zebrania Koła z powodu obarczenia małymi dziećmi nie może być w Stronnictwie”³². Nie mówiąc już o tym, że z opinii władz wojewódzkich ZSL z lutego 1954 roku wynika, że większość PKW ZSL nie była zainteresowana przyciągnięciem nowych członkiń do stronnictwa, a nawet nie znała personaliów swoich aktywistek³³.

Tabela 3. Liczba kobiet należących do ZSL w powiecie żarskim w latach 1951-1957

Stan na	Liczba członkiń ZSL
31 grudnia 1951 r.	86
1952 r.	91
I półrocze 1953 r.	95
II półrocze 1953 r.	97
I półrocze 1954 r.	65
II półrocze 1954 r.	51
I półrocze 1955 r.	61
II półrocze 1955 r.	71
I półrocze 1956 r.	80
II półrocze 1956 r.	79
31 grudnia 1957 r.	80

³⁰ Protokół z zebrania koła Grodzkiego w dniu 14 maja 1952 r. w Żarach, Różne 1977-1978...

³¹ Ankieta statystyczna za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 1957 r., WK ZSL Zielona Góra, brak daty, luźne, AZW PSL w ZG, [bez sygn.].

³² Protokół nr 2/56 z plenarnego posiedzenia WKKS odbytego w dniu 3 lutego 1956 r. w Zielonej Górze, Protokoły z posiedzeń WKKS ZSL w Zielonej Górze w latach 1954-1956, AZW PSL w ZG, [bez sygn.]; Załącznik nr 4/52. Wyciąg z protokołu Prezydium PKW ZSL w Żarach, Różne 1977-1978...

³³ WKW ZSL do PKW ZSL (wszystkie), 17 lutego 1954 r., Protokoły i uchwały ze zjazdów, plenów i prezydiów PK oraz materiały z narad i konferencji, PK ZSL Żagań, 1954 r.,teczka nr 64, AZW PSL w ZG, [bez sygn.].

Główną rolę w ograniczaniu udziału ludowców w życiu społeczno-politycznym w powiecie żarskim odegrali działacze PZPR, którzy nimi zawiadywali. Działalność pezetpeerowców polegała między innymi na tym, że KP PZPR w Żarach, zażądał od PKW ZSL przesłania do swojej siedziby w ustalonym i nieprzekraczalnym terminie wykazu przewodniczących gminnych władz stronnictwa z ich dokładną charakterystyką³⁴. Decydowali o wielu innych kwestiach związanych z funkcjonowaniem stronnictwa. Dnia 1 czerwca 1952 roku członkowie koła ZSL Jasień dysponujący sztandarem, na którym widniał napis „Zjednoczone Stronnictwo Ludowe” oraz emblematem, prawdopodobnie zawierającym bliżej nieokreślone treści religijne, dowiedzieli się od przewodniczącego Wydziału Organizacyjnego KP PZPR w Żarach, że nie mogą z tym sztandarem uczestniczyć w zorganizowanym pochodzie z okazji Święta Ludowego³⁵.

O skuteczności wspomnianych działań pezetpeerowców świadczy to, że 4 listopada 1956 roku w województwie zielonogórskim był tylko jeden należący do stronnictwa przewodniczący Powiatowej Rady Narodowej (dalej: PRN)³⁶. W zmienionych warunkach, to znaczy po wydarzeniach październikowych z 1956 roku ludowcy z powiatu żarskiego domagali się, aby w ramach współpracy stronnictwa z PZPR „[...] decydowanie o członkach ZSL nie odbywało się bez porozumienia danego ogniwa, względnie instancji ZSL”³⁷.

W opinii jednego z działaczy chłopskich z powiatu żagańskiego niewielkie znaczenie uzależnionego od PZPR stronnictwa skutkowało faktem, „[...] że wielu wypadkach ZSL-owcy nie dążyli do wywiązywania się aktywnie ze strony ZSL, a woleli wywiązać się po linii PZPR, bo PZPR miała szanse awansu czy prawo decyzji, a ZSL było za piątę koło u wozu i nie respektowano żadnych [jego – W.H., D.K.] posunięć”³⁸. Takie przypadki zdarzały się także w powiecie żarskim, na przykład jeden z członków stronnictwa został ukarany przez PKW ZSL w Żarach upomnieniem za to, „[...] że do KP PZPR był stale gotowy chodzić, a PKW ZSL omijał z daleka bo uważał, że PKW ZSL jest niczym i nie potrafi załatwić spraw,

³⁴ Sytuacja w ZSL, 1950 r., Informacje, oceny, zestawienia cyfrowe, 1951 r., KW PZPR w Zielonej Górze, Wydział Organizacyjny, Zespół Akt KC PZPR, Archiwum Akt Nowych w Warszawie, sygn. 237/VII/2584.

³⁵ Sprawozdanie opisowe z przygotowań i obchodu Święta Ludowego z powiatu Żary, 1952 r., Protokoły z zebrań lata 1946-1953, pow. Żary, AZW PSL w ZG, [bez sygn.].

³⁶ Protokół z Plenum PK ZSL w Żaganie odbytego w dniu 4 listopada 1956 r., Protokoły i uchwały ze zjazdów, plenów i prezydiów PK oraz materiały z narad i konferencji, PK ZSL Żagań, 1956 r., teczka nr 66, A ZW PSL w ZG, [bez sygn.].

³⁷ Uchwała poszerzonego Plenum PK ZSL w Żarach, 9 listopada 1956 r., Protokoły z posiedzeń Prezydium PK ZSL Głogów, Krosno, Lubsko, Nowa Sól, Gubin, Żary, 1956 r., teczka nr 25, AZW PSL, [bez sygn.].

³⁸ Protokół ze wspólnego posiedzenia Egzekutywy KP i PK ZSL w dniu 25 października 1956 r., Współdziałanie na szczeblu Prezydium (komisje porozumiewawcze, wspólne narady), PK ZSL Żagań, 1946-1963, teczka nr 73, AZW PSL w ZG, [bez sygn.].

a na zwołanie zjazdu GKW na polecenie PKW ZSL nie miał czasu bo zwoływał swoje zebrania w GS i mówił, że są ważniejsze aniżeli ZSL”³⁹.

W działaniach zmierzających do eliminacji ZSL z życia społeczno-politycznego kraju pezetpeerowcy wykorzystywali funkcjonariuszy UBP. Przykładowo w 1950 roku deklarowali oni, że nie dopuszczą do tego, aby na stanowiskach w gminach, powiatach oraz we władzach ZSL utrzymali się ludowcy będący w przeszłości działaczami Polskiego Stronnictwa Ludowego⁴⁰. Poza tym mogli liczyć na niektórych członków ZSL, którzy współpracowali nie tylko z PZPR, ale i UBP, o czym może świadczyć to, że w Gorzowie Wielkopolskim w listopadzie 1956 roku „[...] na Plenum PK bardzo mocno postawiono sprawę i udowodniano, że kol. XY chodził do Urzędu Bezpieczeństwa i przekazywał dane o niektórych [...] członkach, a po jego odejściu znaleziono notatki w PK”⁴¹.

W latach 1954-1955, podobnie jak w poprzednim okresie, nie uległ istotnej poprawie stan liczebny ZSL w powiecie żarskim. Co prawda, mimo znacznej utraty liczby członków ZSL z powiatu żarskiego na rzecz nowo utworzonego powiatu lubskiego, wystąpił w wymienionych latach powolny wzrost liczby chłopów w szeregach stronnictwa. Trudno jednak dostrzec wśród zeteselowców powiększenia się liczby inteligencji i kobiet, nie mówiąc już o młodzieży (tab. 2, 3). Mimo to władze wojewódzkie ZSL uznały w marcu 1955 roku, że tak „[...] jak poprzednio tak i nadal pod względem rozrostu organizacyjnego przodują PKW Gorzów, Zielona Góra, Międzyrzecz, Żagań, Żary”⁴². Sugerowały się w tej ocenie prawdopodobnie ankietami statystycznymi sporządzonymi przez PKW ZSL w Żarach, a w nich nie ma informacji o tak zwanych martwych duszach. Skala tego zjawiska musiała w niektórych kołach stronnictwa w powiecie żarskim przybrać znaczne rozmiary, jeżeli na ich zebraniach zamiast wszystkich członków pojawiali się zawsze ci sami, a do tego nieliczni ludowcy⁴³.

³⁹ Protokół nr 14 z posiedzenia Prezydium PKW ZSL Żary odbytego w dniu 27 lipca 1954 r., Protokoły z posiedzenia Prezydium PKW ZSL 1954...

⁴⁰ Sprawozdanie miesięczne za okres od dnia 1-30 XI 1950 r., Zielona Góra, 13 grudnia 1950 r., Sprawozdanie opisowe Kierownictwa Wojewódzkiego U. Bezp. od sierpnia do grudnia 1950 r., Akta Kierownictwa SB KW MO w Zielonej Górze w 1950...

⁴¹ Protokół z nadzwyczajnego posiedzenia Prezydium WK ZSL w Zielonej Górze, odbytego w dniu 12 listopada 1956 r., Protokoły z posiedzeń WK ZSL w Zielonej Górze w roku 1956, AZW PSL w ZG, [bez sygn.].

⁴² Informacja o przebiegu zebrań przedwyborczych, wyborczych i ogólnogromadzkich WK ZSL na terenie województwa zielonogórskiego, 20 marca 1955 r., Przygotowania do wyborów, zebrania sprawozdawczo-wyborcze; sprawozdania instrukcje, referaty, oceny, informacje 1950/1951, 1955, 1956, 1957, 1958-1960, 1961, 1962, Wydział Organizacyjny NK ZSL, AZHRL, sygn. 112.

⁴³ Protokół z odbytej narady Pełnomocników Powiatowych WKKS w dniu 28 października 1955...; „Zaznaczam [...], że na 43 członków Koła niewielu jest takich, którzy biorą czynny udział w życiu koła” (Sprawozdanie z działalności Koła Grodzkiego ZSL w Żarach...).

W drugim półroczu 1956 roku, czyli po przemianach październikowych, zeteselowcy z powiatu żarskiego rozpoczęli działania na rzecz poprawy warunków życia mieszkańców wsi. Nie spowodowało to wyraźnego wzrostu stanu liczebnego stronnictwa (tab. 2). Podobnie było w styczniu i lutym 1957 roku, bowiem jeżeli w tym czasie w powiecie żagańskim przybyło 42 nowych członków stronnictwa, to w powiecie żarskim zaledwie 9⁴⁴. Być może zawiniła tutaj rozwiązana w kwietniu 1957 r. Powiatowa Komisja Rehabilitacyjna przy PK ZSL w Żarach, ponieważ zrehabilitowała ona zaledwie 12 lub 17 niesłusznie skrzywdzonych w poprzednim okresie działaczy chłopskich. Z pewnością nie przyczyniło się to do odbudowania autorytetu ZSL na wsi⁴⁵. Bardziej jednak prawdopodobne wdaje się, że rolnicy po doświadczeniach z poprzedniego okresu nie ufali deklaracjom władz ZSL i dlatego nie garnęli się do członkostwa w stronnictwie. Unaocznia to wypowiedź jednego z żarskich ludowców, który w styczniu 1957 roku przyznał, „[...] że w okresie przeszłym za dużo okłamywaliśmy chłopów i obecnie nie widzimy tej głębokiej wiary w dzisiejszą rzeczywistość”⁴⁶.

Konsekwencją uzależnienia ZSL od PZPR był spadek liczby działaczy chłopskich w powiecie żarskim w omawianym okresie. Nie można wykluczyć, że podobnie jak w innych powiatach województwa zielonogórskiego, tak i w tym, miejscowi zeteselowcy nie dysponowali środkami lokomocji, co z pewnością utrudniało im zjednywanie nowych członków⁴⁷. Mimo trudności w rozwoju liczebnym ZSL w tym powiecie w drugim półroczu 1956 roku, jak i na początku 1957 roku, należy uznać, że były to lata bardziej korzystne w porównaniu do drugiego półroczia 1954 lub 1955 roku, gdyż pod koniec 1957 roku stronnictwo liczyło 658 członków.

Korzystny okres dla stronnictwa nie był zjawiskiem długotrwałym, ponieważ pezetpeerowcy, opowiadający się za rozwiązaniami z poprzedniego okresu, nie

⁴⁴ Informacja o przebiegu zebrań wyborczych w ogniach ZSL na terenie województwa zielonogórskiego oraz ocena odbytych porad sąsiedzkich kół, 28 marca 1957 r.; Przygotowania do wyborów, zebrania sprawozdawczo-wyborcze; sprawozdania instrukcje, referaty, oceny, informacje 1950/1951, 1955, 1956, 1957, 1958-1960, 1961, 1962...; Uchwała poszerzonego Plenum PK ZSL w Żarach, 9 listopada 1956...

⁴⁵ PK ZSL do WK ZSL w Zielonej Górze, 6 lipca 1957 r., Akta dotyczące działalności WKKS i Komisji Rehabilitacyjnej 1951-1957, teczka nr 1, AZW PSL w ZG, [bez sygn.]; Sprawozdanie z działalności Wojewódzkiej Komisji Rehabilitacyjnej przy WK ZSL w Zielonej Górze, 29 czerwca 1957 r., Sprawozdawczość opisowa (informacje, analiza, oceny), 1955-1956 r., teczka nr 10, AZW PSL w ZG, [bez sygn.].

⁴⁶ Protokół z narady powiatowej wszystkich zarządów kół ZSL, GK oraz członków PK, odbytej w dniu 11 stycznia 1957 r. w Żarach, Protokoły z posiedzeń Prezydium PK ZSL Skwierzyna, Strzelce Kr., Szprotawa, Wschowa, Zielona Góra, Żagań, Żary, 1957 r., teczka nr 37 (286), AZW PSL w ZG, [bez sygn.].

⁴⁷ Protokół z odbytego Prezydium GKW ZSL w Dietrzychowicach w dniu 31 marca 1953 r., Protokoły posiedzeń 1947-1963 r., GK ZSL Dietrzychów, powiat Żagań, teczka 16, AZW PSL w ZG, [bez sygn.].

chcieli – jak to określił jeden z ludowców – „[...] uznać ZSL, jako czynnika politycznego”⁴⁸. Jednocześnie w stronnictwie nastąpiły niekorzystne zmiany, ponieważ w wyniku podjętych decyzji na VII Plenum w składzie Prezydium Naczelnego Komitetu ZSL przewagę zapewniły sobie osoby opowiadające się za podjęciem kolejnej czystki w ZSL (tab. 1)⁴⁹. To wyjaśnia dlaczego uczestniczący 13 października 1967 roku w posiedzeniu Prezydium WK ZSL w Zielonej Górze przedstawiciel Naczelnego Komitetu ZSL zaobserwował, że „[...] notuje się spadek członków ZSL na różnych stanowiskach, obserwuje się to we wszystkich województwach, w woj. zielonogórskim spadek ten jest szczególnie widoczny”⁵⁰.

Wiesław Hładkiewicz
Daniel Koteluk

THE NUMBER OF THE UNITED PEOPLE'S PARTY MEMBERS
IN ŻARY COUNTY DURING THE YEARS 1949-1957

S u m m a r y

The incapacitation of the Polish people's movement by the communist party meant that the United People's Party (abbreviated ZSL, from the Polish term "Zjednoczone Stronnictwo Ludowe"), which was established in 1949, had to implement its program. It stood in contradiction to the peasants' expectations, because the collectivization, promoted by the People's Party members, deprived them of their economic independence, which they held in high esteem. The ZSL's participation in this and many other actions inspired by the Polish United Workers' Party (PUWP), as well as the purges performed in Żary county district of ZSL had led to the decrease of its members' number, particularly between 1949 and 1955. In consequence of the transformations of October 1956, the People's Party rejected the dictate of PUWP and the number of ZSL's members in Żary county increased from 490 in 1955 to 658 in 1957. The increase was, however, not as visible as in other counties, e.g. in Żagań county, because the farmers were reluctant to join ZSL ranks after their previous experiences with the party.

⁴⁸ Protokół z kursokonferencji PK ZSL w Strzelcach Krajeńskich odbytej w dniach 23 i 24 listopada 1957 r., Akta z posiedzeń Prezydium PK ZSL w Strzelcach Krajeńskich, 1957 r., AZW PSL w ZG, [bez sygn.].

⁴⁹ A. Wojtas, *op. cit.*, s. 106-107.

⁵⁰ Protokół nr XV/67 z dnia 13 października 1967 r. z posiedzenia Prezydium WK ZSL w Zielonej Górze, Protokoły posiedzeń Prezydium WK ZSL, 1967 r., II półrocze, AZW PSL w ZG, [bez sygn.].